

Istoriografia românească resimte tot mai mult necesitatea publicării rezultatelor săpăturilor arheologice, care sunt necesare pentru sintetizarea realităților privitoare la anumite culturi sau la anumite zone geografice. În acest context se înscrie și cultura Turdaș, care – așa cum mărturisește și Sabin Adrian Luca – la ora actuală nu este definită satisfăcător (p. 9). Astfel, publicarea volumului de față, alături de cel apărut în 1997 (Sabin Adrian Luca, *Așezări neolitice pe valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie – Dealul Pemilor (punct X₂)*, Alba Iulia, 1997), oferă istoriografiei rezultatele cercetărilor arheologice, care ulterior, după efectuarea de noi cercetări, vor putea fi folosite pentru o lucrare de sinteză privind cultura Turdaș. În aceeași ordine, se va înscrie și publicarea părții a doua a acestei lucrări ce va cuprinde campaniile 1996-1998, volumul de față referindu-se la campaniile arheologice întreprinse în perioada 1992-1995.

Volumul de față debutează cu o *Introducere* (p. 9-10), în care autorul amintește, încă de la început, că în situl de la Turdaș, până în prezent, “cele mai complete cercetări au rămas săpăturile din 1875 realizate de Zsófia von Torma” (p. 9), verificate în 1910 de către Márton Roska. După aceste date, cercetările sistematice au fost reluate în 1992. Datorită cantității mari de informații, autorul a recurs la procedeul publicării rezultatelor în două volume, așa cum am specificat mai sus.

În ultima parte a acestei introduceri, autorul aduce mulțumiri tuturor colaboratorilor, printre care sunt menționați atât profesori, colegi, cât și studenți de la Sibiu și Alba Iulia, care au participat în diferite moduri la efectuarea săpăturilor arheologice, studierea materialului sau apariția lucrării.

Introducerea în limba română este dublată de varianta în limba engleză (p. 11-12), fapt care înlesnește cunoașterea intenției acestei lucrări unui public mai larg, cunoscător al limbii engleze.

Lucrarea continuă cu primul capitol, care tratează *Mediul geografic* (p. 13-18). Aici autorul încadrează geografic zona în care se află situl arheologic cercetat, și anume “pe malul stâng al Mureșului, la sud-vest de comuna eponimă, în locul numit *Luncă* (*La luncă*)” (p. 13). De asemenea, aici se menționează că “Din așezarea inițială se mai păstrează în jur de 20%, deoarece teritoriul ocupat de vechiul sit se diminuează mereu din cauza acțiunii de eroziune a Mureșului” (p. 13). În acest capitol este analizat relieful zonei, solurile, vegetația, fauna, atât din prezent, cât și cea din perioada neo-eneolitică, observând că valea Mureșului a oferit condiții prielnice pentru existența comunităților umane încă din preistorie. “Materiile prime probabil exploatate în perioadă sunt lemnul, stuful, paie, rocile utile (mai ales silexul și

gresia) și argilele. Chiar dacă în zonă nu exista sare sub formă de zăcămintele la suprafață, aceasta – la fel ca și obsidianul – era adusă, fără discuție, din alte perimetre apropiate” (p. 18).

În capitolul al II-lea, *Istoricul cercetărilor* (p. 19-32), autorul evidențiază pe larg situația descoperirilor de la Turdaș, care, încă din secolul al XIX-lea, “era numit *perla resturilor arheologice ardelenne*, datorită importanței deosebite a descoperirilor arheologice efectuate aici” (p. 19). Încă din anii '60 ai secolului al XIX-lea, locul a fost cunoscut prin descoperirile de parohul Orăștiei, preotul Friedrich Wilhelm Schuster, care însă nu a interpretat corect materialele descoperite. Acest fapt s-a modificat odată cu anul 1875, când Zsófia von Torma “și-a început cercetările care au arătat caracterul preistoric al descoperirilor din acest punct” (p. 19). Până la survenirea morții sale, în 1899, baroneasa Z. von Torma a întreprins numeroase cercetări în zonă, colecționând un număr impresionant de piese, care au fost expuse în multe locuri din țară și din Europa.

“După un deceniu de la dispariția baronesei-arheolog, au loc noi cercetări la Turdaș, realizate, de data aceasta, în anul 1910, sub conducerea lui Márton Roska” (p. 27), care, cu metode mai evoluate decât predecesoarea sa, întreprinde patru sondaje, cercetând așezarea în puncte diferite. Specialistul clujean ajungea la concluzia că “existau trei orizonturi de locuire, surprinse în mod diferit în cele patru sondaje, ceea ce însemna că așezarea nu a fost locuită pe toată întinderea deodată, ci punctual” (p. 27). De asemenea, M. Roska s-a ocupat și de colecția von Torma, care “a totalizat peste 10.000 de piese, provenite mai ales de la Turdaș, dar și din Valea Nandului, peștera Nandului și peșterile Gioagiului. Majoritatea pieselor aparțin neoliticului, eneoliticului, dar sunt și din epoca bronzului, hallstattiene, materiale celtice, piese romane sau din epoca migrațiilor” (p. 28).

Așezarea de la Turdaș nu a mai fost cercetată o perioadă, săpături pe suprafețe mici fiind efectuate de Vladimir Dumitrescu în anii '30 ai secolului XX, și în anii '60 de către Iuliu Paul, fiind efectuate de asemeni și cercetări de suprafață de către Florin Drașovean și Tiberiu Mariș, în anul 1982, iar în 1986 s-a cercetat malul surpat și întinderea așezării de către John Nandris, Gheorghe Lazarovici și Zoe Kalmár.

Cercetările sistematice au reînceput la Turdaș în anul 1992, în punctul *Luncă*, unde există “încă multe valori istorico-arheologice care trebuie să fie scoase la lumină și să fie descifrate de către specialiști” (p. 30).

Se poate observa că de-a lungul timpului situl arheologic de la Turdaș a stârnit multe controverse în rândul specialiștilor, datorate poate în cea mai mare parte insuficienței cercetărilor arheologice de teren, și că pe viitor, continuarea săpăturilor va putea clarifica situația descoperirilor de la Turdaș efectuate începând din secolul al XIX-lea.

În continuarea lucrării, în cadrul capitolului al III-lea, *Descrierea cercetărilor arheologice sistematice* (p. 33-50), autorul prezintă rezultatele săpăturilor

campaniilor din anii 1992-1995. Capitolul debutează cu amplasarea habitatului de la Turdaș – *Luncă*, urmat de un subcapitol în care este descris sistemul de cercetare a sitului. Urmează apoi descrierea stratigrafiei stațiunii, unde în succesiune sunt descoperite vestigii ale culturilor Turdaș, Petrești și Coțofeni, menționându-se că “acestea sunt dispuse pe orizontala sitului pe șase niveluri (fiecare nivel reprezentând o așezare) distincte” (p. 37). Autorul descrie situația stratigrafică pe culturi, oferind specialiștilor date concrete privind observațiile arheologice rezultate în urma săpăturilor.

În cadrul acestui capitol sunt tratate detalii privind arhitectura satelor neolitice și eneolitice de la Turdaș, evidențiate tot pe culturi, oferindu-se atât elemente privind tipurile de așezări, de locuințe neo-eneolitice descoperite în cadrul săpăturilor, cât și menționarea sistemelor de fortificație, materializate prin descoperirea unor șanțuri de apărare în apropierea așezărilor cercetate.

În încheierea capitolului, autorul oferă câteva date privitoare la ritul și ritualul de înmormântare, cu descoperiri atribuite culturii Turdaș, în așezarea cercetată descoperindu-se “destul de frecvent oase de om în stratul de cultură” (p. 49).

În cadrul capitolului al IV-lea, *Descrierea materialelor arheologice* (p. 51-94), Adrian Sabin Luca analizează în detaliu materialele arheologice recoltate în campaniile la care se referă volumul, ocupându-se de *Industria litică* (p. 51-53), urmată de *Industria prelucrării osului și cornului* (p. 53-54), *Torsul, Țesutul și pescuitul* (p. 54-55). O atenție deosebită este acordată materialului ceramic, analizat după formă, pastă, ornament în subcapitolele intitulate: *Ceramica culturii Turdaș* (p. 55-71), *Ceramica culturii Petrești* (p. 71-77) și *Ceramica culturii Coțofeni* (p. 77-80).

După descrierea ceramicii, este analizată *Plastica* (p. 80-92) descoperită în situl de la Turdaș, atât pe culturi, cât și pe categorii tipologice, diferențiate în statuete antropomorfe, zoomorfe, amulete, tăblițe cu semne incizate, vase cu semnificații speciale aparținând culturii Turdaș, statuetele antropomorfe, zoomorfe, capacele de vas, altărașele sau opaițele, amuletele specifice culturii Petrești, dar și complexul ritual de fundare al locuinței L₂/1994-1995 – nivel III. În încheierea capitolului este analizată *Activitatea metalurgică* (p. 92-94), constatându-se că în această perioadă ea este destul de redusă, existând mai ales descoperiri din perioada culturii Coțofeni: sule, dălțițe, dălțițe duble, seceri plate, lame late, undițe, cuțite, pumnale, vârfuri de săgeți, brățări și inele (p. 92).

În capitolul al V-lea, autorul tratează *Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice descoperite la Turdaș – “Luncă” în contextul neoliticului și eneoliticului românesc* (p. 95-152), menționând că “începutul locuirii la Turdaș este plasat, cel mai devreme, la sfârșitul fazei B₂ a culturii Vinča (= faza Gradač), cultura evoluând în spațiul cronologic al fazei C₁ și o parte a fazei C₂ a aceleiași culturi, dar total independent de comunitățile vinciene. Prin particularitățile sale, cultura Turdaș se distinge de celelalte culturi contemporane din Transilvania și

Banat, deși au fost postulate adesea înrudiri, mai mult sau mai puțin argumentate” (p. 96). Astfel, având în vedere această încadrare cronologică, autorul susține că “cultura Turdaș poate fi considerată ca aparținând eneoliticului timpuriu, deoarece primele manifestări ale fazei Vinča C reprezintă (...) începutul eneoliticului în Transilvania” (p. 96-97).

În cadrul acestui capitol A.S. Luca recurge la tratarea pe subcapitole a evoluției cronologice a siturilor din Transilvania, care aparțin perioadei luate în discuție: *I. Așezări aparținând culturii Vinča, faza timpurie, din Transilvania* (p. 97-118), *II. Elemente liniare timpurii în Transilvania* (p. 118-124), *III. Neoliticul dezvoltat în Transilvania. Preliminarii la cultura Turdaș* (p. 124-128), *IV. Încadrarea culturală și cronologică a așezării de la Turdaș – “Luncă” sau unele date despre începutul eneoliticului în Transilvania* (p. 128-152).

În ultimul subcapitol analiza debutează cu descoperirile aparținând culturii Turdaș, fiind tratate aici probleme legate de geneza și evoluția acestei culturi. Urmează precizări relative la cultura Petrești, care “suprapunând stratigrafic, de cele mai multe ori, marile așezări de tip Turdaș (...), dezvoltă așezări întinse pe terase ale Mureșului și ale afluenților săi principali, mai ales Târnavele” (p. 144). Subcapitolul se încheie cu unele considerații privind încadrarea cronologică și culturală a materialelor aparținând culturii Coțofeni și cu referiri la *Stratigrafia comparată a unor situri din Transilvania* (p. 147-152).

În finalul lucrării este prezentată *Explicația ilustrațiilor* (în română – p. 153-159 și engleză – p. 160-166), *Anexa 1: Fondul Zsófia von Torma de la Arhivele Naționale ale statului – filiala Deva* (p. 167-172), materiale studiate de Alexandru Sonoc de la Universitatea “Lucian Blaga” Sibiu, *Anexa 2: Descrierea mineralogică a “silexurilor” de la Orăștia – “Dealul Pemilor”, jud. Hunedoara* (p. 173-181), anexă realizată de geologul Viorel Ciuntu de la Muzeul Brukenthal Sibiu, rezumatul în limba engleză (p. 183-186), *Abrevieri bibliografice* (p. 187-189), *Bibliografie* (p. 191-210) și ilustrația care cuprinde hărți, planuri, figuri, planșe (p. 211-272).

Putem concluziona că apariția lucrării de față, datorată conf.univ.dr. Sabin Adrian Luca, este un pas înainte în descifrarea aspectelor neclare privitoare la situl de la Turdaș, și că împreună cu următorul volum – a cărei apariție este promisă de autor – vor oferi specialiștilor un câmp de dezbateri mai larg, punându-se în circuitul științific rezultatele ultimelor cercetări arheologice din această zonă. Considerăm că publicarea acestor lucrări va permite, într-un viitor cât mai apropiat, apariția unei sinteze care să analizeze sub toate aspectele cultura Turdaș.

LĂCRĂMIOARA ELENA ISTINA